

EUSKAL JOSKERAZ ZENBAIT PUNTU “PERU ABARKA” LIBURUAREN PASARTE BATZU AZTERTUZ

Ricardo Badiola

SARRERA

Euskaraz joskera aldetik jokera bat baino gehiago daude. Honela, ipuinetako joskera, berezia da:

“gure etxean bizi dira gurasoak, osaba, izekoa...”. Honengatik, ipuinetan, galdegaia ezta bat ere finkoa, zihurra... aldakorra baizik.

Euskal joskeraz lan gutxi burutu dira. Hauetariko bat S. Altubek egin zuena dugu; baina, Altubek ematen dituen legeek elkarrizketetarako balio dute eta ez idazkera orokorrerako edo eta errezital, errelato edo narrazio mailetarako.

Bestalde, perpaus sailean, maila asko daude.

Perpaus soiletan joskera standard bat dago:

“hau Miren andereñoaren etxea da”; edo

“Miren andereñoaren etxea da hau”.

Bestalde, Moglek *Peru Abarka* liburuan, perpaus asko, aditzaz hasten ditu: “etorren etxetik...ekusan ama...”

Euskarazko genitiboaren erabilpena nahiko hedatua dugu gure hizkuntzan, batez ere, Iparraldean:

“ogiaren jateko; klasearen ematekotz...”

Iparraldean, dirudenez, ez dute bereizten genitiboa eta destinatiboa, hots,

“nire” eta, “niretzat”; “amaren” eta “amarentzat”.

Euskaraz ba dauzkagu zenbait genitibo arkaiko edo fosilizatu ere:

aitta gurea;

Peru gurea;

Ai umetxo enea;

Ai Miren gurea...!

Honela, Etxeparek erabiltzen zuen:

“lehen inprimatzailea, hura da”,
nire ustez, lizentzia poetikoa da.

Bestalde, nik ezagutzen ditudan euskal idazleen artean hiperbaton gehien erabiltzen duena, Etxeberri Ziburukoa dugu.

* * *

Ba dago euskaraz beste sail bat, nahiko berezia dena, alegia *galdegaia* eta *mintzagaia* deritzana, hain zuzen. Altuberen legeek ez dute baliorik gogoetan ari garenerako eta ezta ere kontu kontari mintzatzen direnentzat. Galdegaia ezta beti errespetatzen, eta nire ustez ezta zertan bete behar ere. Kontari ari den batek ba daki hainbat gauza entzuleak edo irakurleak aldeztetik dakizkienak.

Honela S. Altuberen eritziz perpaus zati-galdearen erantzun lege har daitekeenean —bai—ala— ezezko ez denean galdearen *zein, zer, non, nola, nor* eta beste galdegileen oihartzunak aditzak daukan aurrekoa hartzen du, bitartekorik gabe eta, hizketan ere inolako etenik sartzen ez delarik.

Aditza tinkoa denean, ezin dira agertu bitarteko zenbait besterik: *ba, ez, bide, ote, omen...* galdegaioak aditza eta beste elementuei dagozkie.

Bestalde, aditza bera denean, bizkaieraz, hain zuzen *etorri dator, ibili dabil* eta antzekoak erabiltzen dira aditza tinkoa denean; baina konposatua denean *etorri egin da, jakin egin du...*

* * *

Eta perpausaren bai-ezko nolakotasuna edo modalitatea.

Ezezkoa adierazteko *ez (ezin)*erabiltzen dugu; *ba* - berriz, aditza tinkoa denean.

Bai, nola ez den *noraezkoa*, baiezkoa azpimarratzen du.

Honela izanik, galdegaia informazio berria daraman edo dakarren perpausaren zatia dugu.

Bestalde ba daukagu *mintzagaia* deritzana ere, hots, elkarrizketa mailan ari garenean, batak zein besteak aldeztetik aipamenez ezaguna duguna.

Euskarazko *ba*, bai baiezkoetan nola galdezkoetan erabiltzen da eta, azken hauetan hedatuago daukagu aspaldi batetan, gure egunotan baino.

Euskaraz orobat gertatzen da, protasisean, hots,

bada hobeagorik, bada hobeagorik edo, berdin dena, *hobeagorik bada, hobeagorik bada*.

Euskaraz askotan hartzen dugu aditza mintzagai erara: *erosi, zerbait erosten dugu; ikasi, ba dut zuk baino gehiago.*

* * *

Perpau zatiak aintzinatzea ezta euskaraz bakarrik gertatzen den arazoa. Alemanez eta ingelesez ere gertatzen da.

Galdegai arazoan, aditz trinkoa ezteanean, Mendebaldean, *egin* aditza erabiltzen dugu; baina, adibidez, Ubillos idazleak eztarabil.

Beraz, euskal literaturan, *noiz* eta *non* agertzen da *egin* hau? Aurrerago aztertuko dugu hobeki.

"PERU ABARKA" ETA JOSKERA

Lehen eta behin, Mogelek erabiltzen duen joskera, askotan erdarakeria dela ematen du, baina hizketa mailan nola egiten diren honelako perpausak, horregatik erabiltzen du joskera hau, hots:

—“Zenbait opiziale dira?

—Dira lau biargin”.

Edo beste hau:

—“Zer esan gura dau sugiak?

—Sugiak da subagia”.

Joskera arruntean, euskarazko perpausak, honelako ordena eramanen luke:

1. Subjektua
2. Osagarri zirkunstantziala
3. Objektuzko zeharkako osagarria
4. Objektuzko osagarri zuzena
5. Atributua
6. Aditz adierazgarria
7. Aditz laguntzailea (Baiezkakoan)

Adibidea:

“Jonen emazteak, goizeon, Mikel adiskideari

Subj. O.Z. O.Z.O.

puru bikaina, bere izenean erre dezan, eman dio”

O. O. Zuzena Atributua Ad. adieraz. Ad. nagusia

Baita ere esan ahal dugu:

—”Jonen emazteak, goizean, Mikel adiskideari, bere izenean erre dezan, puru bikaina, eman dio”.

* * *

Zenbait irakasleren eritziz, hurrengo perpausok, joskera bikainagoan daude, alboan doazenak baino. Zergatik?

—Esan <i>ez bazenu</i>	<i>ez bazenu</i> esan
— <i>Baldin</i> ekarri <i>ez banu</i>	<i>ez baldin banu</i> ekarri
—Etorri <i>ezin balira</i>	<i>ezin balira</i> etorri
—Ekarri <i>ezin baldin banu</i>	<i>ezin baldin banu</i> ekarri

Edo izen nagusia adjektibuarekin doanean, honelako perpausak entzuten dira, onart ezinezkoak:

- Abade Don Mikelek
- Andereño Mirenek irakatsi die
- Haren anaia Koldo...

Bestalde honelako zerbait ere entzunda nago:

— Orain zer egin behar duzue? Donibane Garazira goaz *porque* anaia hil zait.

* * *

Jarraian frogatu ahal dugu, Mogel idazleak, *Peru Abarka* (1) liburuan erabiliriko zenbait adibide, baina kontutan edukiz, euskaran ere, beste hizkuntzen bezalaxe, joskera mota ezberdinak ematen ahal direla.

Honela, ba, erabilitako zeinuen laburpena:

1. S: Subjektua
2. C: Osagarria. Osagarri zuzena edo konplementua
3. Datiboa
4. O.Z.: Osagarri zirkunstantziala
5. V.V.: Aditza. Aditza ezezkan
6. P.: Predikatu edo izen osagarria
7. K.: Konjuntzio edo konektagailua
8. Ad.: Adberbioa

---

(1) José Antonio Mogel, *Peru Abarka*. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1978.

Peru Abarka: 10. orrialdetik jasoa

1. *Ezteust ezek gorroto ta iguin geiago emoten, nekezale edansarri ta ardao-zaleegiak baino.*
 V S C V^e S
 S K

2. *Zer esan nei, bada, berori emen ikusita?*
 C V K C ad. V aditz adberbializatua

3. *Aserratuko ezpalizatkio iakin gura neuke nor dan da zek ekarri daben ona.*
 V^e V C K S V
 ad.

4. *imiñi egizu txapela buruan, ta esango deustut nor nazan.*
 V C o.Z. K V C

5. *Naz, bada, oraiñago igaro dozun erriko Barberua, ta deitu nabee gaiso bategana.*
 V K K V O.Z. P. K

6. *Pagau deuste bisitako erreal zidarra.*
 V O.Z. C

7. *baiña ain doilorrak izan dira, zein da ezteusten atera trago bat*
 K K P V K??? V C

8. *alan sartu naz emen kuartillu bat atera ta zerbait iaatera, bada urrin egiten iat neure etxea, barurik biurtuteko.*
 K V ad. C V K C aditz zirk. K V
 S O.Z. Aditz zirkunstanlizatua

9. *Nik uste neban bene benetako andikiren bategaz berba egiten nebala*
 S V ad. O.Z. V → esaldi
 nagusiaren
 osagarri
 zuzena

10. *Agaiti nengoan txapela buruti kenduta, lotsa nintzala berba egiten.*
 K V C ← O.Z. P → C ← V

11. *Iakin baneu lenengoti Barberu txar bat baiño etziñeela, enintzan Jaunka*

V Ad. P K V V O.Z.
 ↙ ↘
 C
 zugaz egongo, ezta bere buru utsean.
 O.Z. V K K O.Z.

12. *Eta Barberu errukarri bat, ta inoren gatxaz bizi dana, gaisorik ezpada-
 bil zer-ian eztaukana, ain arro ta apaindu?*

K S K O.Z. V O.Z. V
 C V^e K ad. K ad.

13. *Ainbeste soiñoko bitxidunez, eta ori astegun buruzurian; bidez zabilzala?*

K O.Z. K C O.Z. V
 ↓ aditza eliptiko dago,
 "ori egiten-burutzen-dozu"

14. *Adiskidea: egizu berba modu obean: zuk eztakizu zer dan
 Bokatiboa Barberu izatea.*

V O.Z. S V^e C V
 C aposizioa

15. *Lengo Barberu txaarrak ibilli oi zirean desonretan euren opizio onraua.*

O.Z. S V O.Z. P.

16. *Batuten zirean tabernetan ta nun-nai;*

V O.Z. K O.Z.

17. *gitxi estudiau ta gero ill edo bizi, errezeta bat egin, botikako asko artu
 eragin erremienta txarrak euki, ta barriketa batzuk nekezaleai
 esanda, trago galantak ezarrita.*

ad. V K V K V C V C
 V C V K C D
 V C V → adberbio gisan

Adberbio gisa

18. *Ni egon naz Madrilgo ospitalean urte bian.*

S V O.Z.

19. *Asko ikusi dot; ta asko dakusanak, asko ikasi daroa!*

C V K C V C ↓ O.Z. V
 Adberbio gisan

Peru Abarka: 44. orrialdetik jasoa

20. *Itxi egidazu neurri eskrupuluetan sartu baga, ta neuk emoten deusut*
           V   D   O.Z.   V (O.Z.) K S V
berbea urtengo dugula lauzuri bere pagau baga.
           C   V(C)   C K V(O.Z.)
21. *Ai, ai! ill naz; atera dot besoa, ebagi iat burua; odola dariat arpegiti beera.*
           V V C V S S V O.Z.
22. *Atso sorgin lapur batek ezeban gitxiago merezi.*
           S V C
23. *Berotu egizu laster ura, ekarri egizu gero terreña bat.*
           V ad. C V ad. C
24. *Presta egizuz benda ta sangria- txaplataak, ta kontu isillik eukiteak/*
           V C K C C K
zelan izan dan. (Azken honek lehenegoko guztia orokorki hartzen du: S logikoa)
25. *Egizu laster sangria egingo dozuna, zerren nire burua minez ebaten daukat, ta besoa ez gitxiago.*
           V ad. C C(logikoa) K c C O.Z. V
           K C K
26. *Larregi daukat minik. Alan bere zabilz kontuz.*
           ad. V C K V ad.
27. *Ezin neurtuko dozu onezkero ardaorik, ez erabilli esku onegaz giltzik (2).*
           K V K C V O.Z. C

Peru Abarka: 134. orrialdetik jasoa

28. *“Eztago nire etxean beste gizon gauzarik ementxe gagozanak baino*
           Ve O.Z. S ad. V S K
29. *Eztagoala? guzurra badiñozu, zeuk bere etorri bearko dozu kartzelara.*
           V C V S K V O.Z.

---

(2) *Oharra:* Moglek “-a” itsatsidunak “aa” idazten ditu. Kasu honetan eztu “giltzarik” jarri. Zalantza izango ote zuen?

30. *Egizu naozuna, billatu eizu al badaizu; orr etxe guztia, jaube baziña*
 V V C V V (→C) ad. C P V
 aditz eliptikoa

legez: eztago besterik ementxe gakosuzanak baiño.
 K V ad. V O
 (→+ C)

31. *Ai Peru neurea! Galdua naz.*
 Bokatiboa P V

32. *Osatu zan atsoa: emon dau kerellea; artu ditue informazioe batzuk*
 V S V C V C

33. *Igarriko deust neu nazala, ta dongago dana, zu bere eroango zaitue pre-*
 V S V K ad V C K V
 C

so erru бага.

C ad.

“Zu” izenordearen osagarri edo predikatu gisa.

34. *Zagoz geldi zurbildu бага; ez agertu bildurrik.*
 V ad ad. K V C

35. *Zure zorionean aldatu zenduzan soiñoakoak.*

↓ ↓ ↓ ↓ ↓
 O.Z. V C

36. *Nire emazte ta umeak isillak dira: besteok eztakie ez nor zarean, ez zer*
 S K S P V S V V
igaro dan. C C
 V

- 36 (bis).— *Etxako zure atzean etorri danari burua etorriko, zu zareanik.*
 Ve O.Z. V O.Z. V^e S V

37. *Iminiko, dogu, gura badau, geugaz bazkaitan, ta ez, arren, ikarrarik era-*
 V V O.Z. O.Z. K ↓ ↓
kutsi, ta ian egizu ardura бага K C

↓ ↓ ↓ ↓
 V K V O.Z.

38. *Ioango da etorri dan bideti zu baga.*
 V O.Z. O.Z.
39. *Il iat iaateko gogo guztia; ikara iabiltaiz belaunak*
 V V S V S
40. *Nire arpegiko markaren batzuk emon badeutsez, igarriko deust, beste
 soiñoko batzuk eukiarren; ta biok izango gara galduak.*
 C V V
 V P
41. *Etā ¿zelango atsakabea zure emazte ta ume onentzat?*
 K K S ↓ O.Z.
 Kasu honetan
 "da" aditza
 falta da.
42. *Ze plagak zirikatu nenduan atso benterea banatuteko?*
 S V C V
43. *Pekatuaren kastigua da au.*
 S V P
44. *Eskribana zain dago benta baten, emendi neroiana eroateko preso.*
 S V O.Z. ad. V + C V C
45. *Markina Bat kostu egin dira*
 S V
46. *Eztakit nok pagauko dituan*
 V S V
47. *Neskatilla bere otseiñak agertu dau guztia, antxe dago urdai-azal,
 labandu eragin eutsana.*
 S V C ad. V S
 Aposizioa
48. *Eztau plageak geiago asmau*
 V S ad. V
49. *Beragaz eban lagun baserritar bat; baiña neskatilleak berak deklarau
 dau, ezeukeela biak errua, ezpada bakarrik barberuak.*
 O.Z. V P P aposizioa K S S V
 V S C K ad. S

50. *Ezin iakin izan ditugu nungoak zirean; bai bakarrik barberua egoala*
 V V C V K ad. S V
txito apaindua buruti bera.
 ad. O.Z.

51. *Eskribauari ta niri pagau bearco izakuz geure alogerak nundi edo andi;*
 D K D V C C ad.
baiña atrapau bagendu barberu dontsua, kenduko geuntsan bizarra.
 K V C C V C

Beraz, frogatu ahal izan dugu, Mogelek eztuela beti era bakarra zaintzen, baizik eta gora-behera haundiak eta idaztean askatasun osoz mugitzen dela.

Batzurentzat erdarakadak, beste batzurentzat joskera eskasa dauka eta zuzendu nahiko dute. Hauek joskera herritarra daukala diote; haiek, honelako joskerarik ezin dela euskarari onartu...

* * *

Nork dauka euskal joskeraren giltza?

- Euskal hitzen joskerak garrantzi handia dauka. Honela, esan ahal dugu, joskeran dagoela gure hizkuntzaren pipsaltsa.

- Hitzak egokizko tokian jartzean datza hizkuntza baten gako eta berezitasuna. Joskerak, hitz ordena esan nahi du. Baina hori bakarrik ez. Baita elkarteak eta nola lot daitezkeen ere bai.

Honela ba, ausartzen naiz zenbait puntu adierazten gure hizkuntzaren berezitasun gisara.

Lehen puntua: galdegai edo elementu inkirido deritzanak dauka toki behinen eta jakinena: aditzaurrea.

Bigarren puntua: galdegaiaren tokian, han bertantxe jarri behar da erantzun hitza.

Galdegaiak eta erantzunkizunak joskera berdina daukate:

nor da?

alaba da.

— Berarizko tokia: aditzaren aurretik. Euskaraz, bi, lau zein gehiago dituen hitz esaeretan, argi eta garbi igartzen diogu zein hitzak duen indarrik haundiena: hots, aditzaren aurretik doanak.

Adibidez, esakun eta perpausak era askotara bana genitzake. Garrantzi gehien ematea nahi diogun hitz edo esakera, aditzaren aurretik jarriko dugu, hots:

BIHAR ARRATSALDEAN HELDUKO DA ANAIA ERRIOXATIK MAULERA.

Noiz?

Bihar arratsaldean helduko da...

Nor?

Bihar arratsaldean anaia helduko da...

Nondik?

Bihar arratsaldean anaia Errioxatik Maulera helduko da.

GALDEGAIA ESAERA LUZEA DENEAN: galdekizuna edo erantzunkizuna datorrela iragartzeko:

"hau, hauxe, horrela..." jartzea komeni da haien tokian: orduan, *hauxe* ikusi zuten...

Aditz iragarlea ESAN denean, sarritan ez da arau hau betetzen: amak *esan* du, bihar lan haundia duela eta...

Oso polita da, aditz iragarlea esaera barruan sartu edo kentzea ere: ikusten duzu —esan zuen anaiak— hemen dituzu zure... Eta orduan, anaiak...

* * *

• Hona hemen noizean behin entzun eta irakurri ahal izan ditudan zenbait perpaus bitxi:

"Hemen zer dago?"

Hemen dago nire etxeko txakurra."

"Nolakoa da hire auzoko albaitea?"

gure auzoko albaitea da ona, jakintsua eta auzoa dago oso pozik harenkin."

"Entzun dut, euskara ongi ikasi duzula."

"Zein da neskatala horren izena?"

Neskatala horren izena da Miren."

"Nik orain dakit euskara gutti, baina ikasten badut orain bezala, jakingo dut oso sakon."

“Nola heldu haiz, ba hona? Ba heldu naiz oinez eta goizetik.”

“Pelota kalean idoro dut nire laguna, eta joan gara tabernara jatera bazakaria.”

“Jakin zuen aittak bere semea ari zela bide okerretik edo txarretik eta, etorri zenean etxera, esan zion ibiltzeko lagun zintzoekin.”

Entzun dut okela merketu egin dela.”

“Hori da, inoiz ezer ikusi ez dutelako.”

“Irakurri dut, aurten sekulako jai ederrak egin direla.”

“Negar malkoak lehortzen dira, ihartu berriz, loreak.”

“Hiigo zela; baina osatu zaigu.”

“Orain zer? Orain jan behar dugu?”

“Lehen gorrik nengoen, baina orain dantzut (entzuten dut).”

“Etorri ez dira eta lan egitera.”

“Begira hor ba dago.”

“Ez dakit asko ala gutxi ba du.”

“Onak lurreko erregeek izan beharko lukete.”

“Euskaraz: euskara garbian mintza hadi!”

“Ke asko. Ur asko. Hotz asko. Bero asko.”

“Ez dago hemen eta ezin ikusi dut.”

“Zoaz ala geratzen zara?”

“Geu gara inork baino gehiago daukagunak.”

“Gizon haren asmoa zen oso ona, baina joan zen bide txarretik.”

“Euskara galdu zen asko, jendea beldur zelako euskaraz mintzatzen.”

“Orain aukeratu behar duguna, da euskara garbia eta euskara bizia. Da ikaragarri, idatzi duzuna euskara galtzeaz.”

“Grazia da Jaungoikoaren dohain bat, egiten duena gizona Jaiko-seme.”

“Zorionekoak gose eta egarri direnak, zergatik ze izango dira haseak edo hasetuak.”

“Esaiguzu argi eta grabi, bihar etxera bazoaz ala ez.”

“Herri hartako gazteak hain ziren astokiloak, ze sartzan zuten ikaragarritzko beldurra.”

"Orain diru asko ei duzue? Dugu, genuen eta izango dugu."

"Aita edo ama nor da maitagarriago?"

"Mutil horiek ez dute galtzen erarik ateratzeko haserreren bat."

"Gure mutilak dira oso zintzoak, ze ez dute biraorik esaten."

"Ados gaude, baina nahiz eta kostatzen, ikasi egingo dugu esandakoa."

"Gure txakurrak onak dira etxea zaintzeko, bai ere jateko."

"Zenbat eta lan gehiago, ibiltzen gara hainbat eta estuago."

"Ekarriko duenik ez dut uste."

"Guda gerta ezazue, bakea nahi baduzue."

"Denetatik egingo dugu: jango dugu, edando dugu, dantzan egingo dugu".

"Batuko duzu, eraiten duzuna."

"Sagarretan dugu jan ezin hala."

"Ematen dit poza zuri adarra jotzeak."

"Okerra zara oker erakutsi dizuelako."

* * *

Hirugarren puntua: aditza perpausaren azkenean jartzen dugu, gehienbat, idazterakoan; baina ez beti ezta gutxiago ere, batez ere bat-bateko itzulpenetan eta mintzatzerakoan:

Nik soroan, garia erain dut.

Haiek, atzo, txoria harrapatu zuten.

Guk, lehen, langile bat eraman dugu.

* * *

Laugarren puntua: esaera menperatua, esaera nagusiaren aurretik. Hau honela jartzen dugu gehien batetan:

Aita noiz datorren, galdetu dute.

Zu, ikustean, poztu egin zen.

Hura datorrelako, dohakigu.

Haiek ez etortzeak, min eman digu.

Menpeko esaera anitz direnean, erdaratik atzekoz aurrera euskaratuko dira:

Adibidez:

oilaskoa jatera, arin etortzeko esan du.

• Esaera batek, zati batzu luzeak eta beste batzu laburrak baditu, orduan, zatirik luzeena *aurretik* jarri eta laburrak *atzetik*:

esate batetarako: orain, bizi izateko, asko behar dela, adierazten digute.

GALDEGAIA ADITZA BERA DENEAN

1) Aditz hori laburra edo sintetiko bada, berorren partizipioa jarri behar zaio aurretik:

adibidez: asto hori, zer?

Etorri dator ala *joan* doa?

Etorri dator.

2) Aditz laburrik ez badu, laguntzailea eramango du; orduan, *EGIN* sartu behar da partizipio eta aditz laguntzailearen bitartean: adib: zer jazo zaizue?

Erori *egin* garela.

* * *

Gai honetaz ikus dezagun zerbait gehiago.

Hara hemen zer dioen Koldo Mitxelena jaunak:

“gure euskalkietan, mendebal-aldekoetan, ez da, zerbaiten berri ematen ari garenean, *egin*-ik erabiltzen: *etorri egin da* eta horren antzekorik, alegia. Hori erantzunari dagokio, galdegaia aditza bera denean.” (1)

Bestalde, Patxi Altuna jaunak hurrengo hau dio:

“el género mismo narrativo, constituido por las acciones o, como se dice, por las funciones, implica que en él el actuar se erige en elemento inquirido. Y el nivel del *hacer* o *actuar* se expresa gramaticalmente por lo común con los verbos. Esta concepción resulta, por lo que al vasco se refiere, cuando menos sospechosa, toda vez que, de ser el verbo *simpliciter* el elemento inquirido, debería éste ir reforzado, como en la frase 5 de las arriba mencionadas (*nik bart etxean legatza jan egin nuen* (¿qué hiciste con ella?), por *egin*: “... **jan egin nuen**” (“La comí”, que en vasco reviste la forma “**comer** es lo que hice”, en oposición a cualquier otro destino en que pudiera acabar la merluza: “La eché a la basura”, “se la di a un amigo”, etc.). Este **egin** nunca refuerza al verbo en tal lenguaje narrativo-descriptivo. La razón pudiera ser ésta: en la

(1) Koldo Mitxelena, *Euskera* XXII (1977), 731. orrialdea.

exposición-narración de unos echos objetivos no es pertinente destacar que tal acción concreta es realizada *en oposición* a cualquier otra que hubiera podido realizarse. Ni cabe razonablemente esperar del oyente —aun supuesta su presencia y siendo él el destinatario de la narración, aun con formas alocutivas respetuosas— una instancia poniendo en duda la verdad de las funciones que se narran" (1).

* * *

Ogia jan egin du edo *goizeon, joan egin da* perifrasiak ez diote zertan erantzun behar galdea bati. Aldaera estilistikoa da eta enfasia ematen dio per-pausari. Bestalde, eztu kontrakotazunik adierazten.

3) Galdegaia aditzaren *baietza* edo *ezetza* denean:

a) *ezezko esaeretan*, aditz aurrean jartzen den EZ da galdegaia:
zer ezan duzu?

EZ dela inor etorri, esan dut.

b) *Baiezko esaeretan: aditz labur edo sintetikoetan, BA jartzen zaio: BA* datorrela; *BA* doala; *BA* dabilela...

c) Aditz laguntzaileaz doanean, ez da ezer ere jartzen eta esaera hori edozein modutara bana daiteke:

- zer esan du mutil hark?
- gurasoak helduko direla.

IZENA

Jenerorik ez. Euskaran ez dugu jenerorik. Salbuespen bezala. "hika-koan" dugu:

neska denean = N: *dun; dinat*

Mutila denean = K: *duk; diat*

Joskera arauak:

- *zer-noren* datorrenean, *noren* aurretik:
aittaren semea;
"Nire aita".
- *Osoa*, zatiaren aurretik:
ordu erdi baino lehen.

(1) Fco. M.ª Altuna Bengoechea, *Versificación de Dechepare. Métrica y pronunciación*. Bilbao, 1979, 31 eta 32 orr.

- *Jabeduna*, jabegaiaren aurretik:

nire anaiaren txapela.

- *Aditz burua* edo subjektua denean, aditzaren aurretik, arruntki, ez beti:

Txomin dator:

Ama da.

- Galdetzailea, aditzaren aurrean:

nor dator?

Trantsitibo eta intrantsitiboaren osagarri edo konplementua... aurretik.
Jonek sagarrak jan ditu.

Ezezka:

atzetik eraman lezake:

ez ditu jan *sagarrak*; ez du jan *sagarrik*.

ADJEKTIBOA

Izenlagun zelakotzaileak edo determinatzaileak atzizkiak berak hartzen ditu izenaren orde:

zaldi *Polita*;

gizon *garaia*;

neska *gaztea*.

Joskera arauak:

A) *Atzetik*: zelakotzailea edo mugatzailea: okela *gozoa*.

Hainbatekoa: *sagar asko*; *anitz* *sagar*; *sagar anitz*.

Erakusleak:

mutil *hura*;

gazte *hori*... (1)

Galdea eta ezezko aditzetan:

etzara ona... nor da ona?

Hiru edo gehiago joan litezke lokarrizko hitzik gabe:

etxe zuri, ederra...

---

(1) Bizkaian, mintzatzerakoan batez ere, aurretik eta atzetik, alegia: hori, gizonori; hau, mutilau; ha, andrea... erabiltzen da.

B) *Aurretik*: aditzaren egozkizuna denean:

zure liburua haundia da

"ko", "dun" atzizkiko zelakotzaileak:

adimendun gizona...

Jabedunak:

zure etxea;

gure anaia.

Esaldiari laztantasuna eta indarra emateko atzetik:

ama gurea.

Atzizkiak: izena, izenlagun bihurtzen da atzizkien bitartea: "ago, ail, bera, dun, duna, en gabe, gaitz, garren, garri, ge gura, kara (aspecto: zurikarra), karren, ko, koi, kor, lu (despreciativo), na, tar, ti, tzu, txo, zta.

Zenbakizkoak:

1. Izenaren aurretik bat eta bi:

Gipuzkoan "bi" aurretik erabiltzen dute, eta Bizkaian, gehienbatetan atzetik.

"Bi" zenbakia joan daiteke nahiz aurrean, nahiz atzean.

2. *Mailkatzaileak*: lehena izan ezik, garren esarrita: bigarren, laugarren... baina lehen edo Luis Luciano Bonaparte Printzeak zera adierazi zuen: "los pronombres relativos eran desconocidos en el vasco primitivo".

Baina J. Vinson jaunak honela erantzun zion:

"ese caso no es especial del euskera; ¿es que el indo-europeo prototipo, L'Indogermanische Ursprache, tenía pronombres relativo? El empleo de esos pronombres supone una sintaxis ya complicada, una cultura moral relativamente superior, una educación en alguna suerte literaria, lo que no es ciertamente el caso de los pueblos primitivos (2).

3. *Atzizkiak*:

koitz: bikoitz, hamarkoitz...

En: ehunen, hamarren...

Oro (Ero): hamabostero, hilero...

Na: bana

Naka: banaka, launaka...

---

(2) *Revue de Linguistique...*, tome IX, p. 217

Ko: lauko, bosteko

Garrenez: laugarrenez, zazpigarrenez...

4. *Orduak:* zenbakitzailearekin: laurak; hamarrak...

5. *Askotan:* hamaika aldiz; mila aldiz...

ADITZARI BURUZ ZENBAIT OHAR

1. *Aditza eta aditz burua:*

a) Aditz burua edo subjektua aurretik:

Txomin dator. (1) R. M. Azkue jaunak bere *Morfología Vasca* (1) lanean adibide hau agertzen digu:

J. A. Mogelen liburutik jaso:

“nik erein-ARREN galgarana soloan...” (*Peru Abarka*, 68-10).

Adibide honetaz hau dio R. M. Azkue jaunak:

“Mejor construido estaría: “Nik soloan galgarana erein-ARREN...”, pues los conjuntivos, por su oficio de poner en relación una frase con otra, deben como los mojones ocupar el extremo de su jurisdicción”.

• Perpaus menperatuetan bi, hiru, lau edo gehiago batzean, elkar-kateaturik agertzen direnean, gaztelerak erreskadatu ohi dituan ez-itzulitara, goikoz-behera, lerrekatu ohi ditu euskarak, alegia:

Axularren azken perpaus luzea ere, horietarikoa dugu:

“dotaturik - egin zuenean”.

Adibide errezagoak:

1. Sin saber

2. Qué es la devoción

2. Debozinoa zer den

1. jakin gabez

Perpaus hau, Mendiburuk erdal joskeraz idatzi zuelarik, Orixek zuzenduz (RIEV. IX. 13)

1) *Con* decir. 2) *Que* venga pronto. 3) *A* verme...

3) Ni ikustera. 2) azkar etortzeko 1) Esanaz (aski duzu)

(1) R. M. Azkue, *Morfología Vasca*, Bilbao, 1925, 354. orr.

Agintzazko eran edo inperatiboan, aditza doa aurretik:
hator Txomin.

Betor Jon...

BA baiezkoa denean aditza aurretik:

ba doa Ainhoa;

Ba datoz gazteak...

2. *Aditza eta adizkizun ingurumenezkoa:*

a) Aditza azkenean:

baserritik hirira etorri ziren.

b) Ezezko esaeretan, aditz laguna, aditz-joka eta aditz izen bitartean:

etziren baserritik hirira etorri.

c) Adizkizun zuzen eta ingurumenezko, biak direnean, ingurumenezkoa lehen edo azken:

gazta bat ekarri diote lagunek aittari.

d) Aditz lagun asko daudenean:

bat aditzaren ondoren, baina garrantzitsuena aurretik:

Ainhoa oso pozik dator, bakarrik.

3. *Aditza eta aditz jokoa:*

a) Lehen aditz izena eta gero, jokoa:

etxean pozik bizi ziren.

Ezezka dagoenean, jokoa aurretik:

ez ziren heldu; ez zuten jan...

b) Ezezka dagoenean, jokoa, edo aditz laguntzailea aurretik:

etzen ibili etzen ibili.

c) Ezezka duen ingurumenezkorik ba da, aditz joko edo laguntzailea eta izen bitartean:

“ez ba” sartzen bada, ez.

d) Ezin... ezin naiz joan;

ezin naiz ibili...

e) Menpeko esaera, esaera nagusiaren aurretik:

aitta etorri dela, esan digute.

ADITZLAGUNA

“Baita”: izenaren aurretik:

gu euskaldunak gara, baita zuek ere.

Bai, izenaren atzetik:

haiek etorriko dira, eta zu ere bai.

Ez, bai: aditz-jokatuaren aurretik:

eznaiz helduko;

ezkara kanpotik ibiliko.

MUGATZAILEA

Mugaitza bai:

1. Izenaren ondoren izenlaguna. Izenlagunak mugaitza:
haiek, gizon onak dira.
2. Izen asko elkarren ondoren, azkenak mugaitza:
Jon, Mikel eta Jaionek dute liburu gorria.
3. Izenlagun asko elkarren ondoren, azkenengoak mugatzen du:
zu eta guk dugu.
4. Jabadun bat sartzen den esaldiak, mugaitza eramanen du.
5. Aditz trantsitiboetan: AK... EK: gizonak du (sing.)
gizonek dute (plur.)

Mugaitza ez edo determinatzailezik ez:

1. Zenbakizkoaren ondoren dagoen izena:
bost gizon;
ehun etxe....
2. *Bai*: mugatua denean:
gure bost lagun...
3. Tokiko eta hainbatezkoak:
etxe zuri hura...

4. Esaerak: hamaika emakumek...
5. Hainbatezko, neurrizko eta zenbakizko izenak:
sagar bat;
pitxer bete ardo...

BERARIZKO IZENA EDO IZEN PROPIOA

Ez du mugarik, hau da, mugagabe bezala jokutzen da:

Mikel heldu da.

Aditz trantsitiboa denean, bai:

Mikelek erosi du...

Kontsonantez amaitzen denean, "e" hartzen du:

Miren (e)n, Mirenek...

Izan daitezke hurrengook ere:

"i, entzat, gan, gana, gaz, kin, gatik, gandik, z, ganantz...

Deitura azaltzeko erabiltzen den-"tar", beti izena aurretik:

Aldamiztar, Goikoetxeatar...

Ibai, mendi, uharte izenak mugaitz gabe:

Oiz-mendi...

GALDEGAIA LABURPEN GISARA

ADITZ TRIN- KOAZ	Gal+aditz	Aditz Soila+ aditz	Ba+aditz	Baiezkoa
	Ez+aditz+gal	Aditz+soila+ ez+aditz (1)	Ez+aditza	Ezekoa (1)
	Gal+aditz		Ba+aditza	Galdera
	Ez+aditz+Gal		Ez+aditza	Ezeko galdea
	IZEN BAT	ADITZAREN EKINTZA	ADITZAREN BAIETZA EDO EZEZ- KOTASUNA	GALDE- GAIA

ADITZ KONPO- SATUA	Gal+Aditz Nag+Aditz laguntz.	Aditz Nag.+ egin+Aditz laguntza:	∅+Aditz Nagu+Aditz lag.	Baiezkoa (2)
	Ez+Aditz lag. +Gal+Aditz Nagusia	Ez+Aditz lag. +Aditz nagu.		Ezekoa
	Gal+Aditz Nag+ Aditz nag.	Aditz Nag.+ egin+ Aditz Lagn.		Galdea
	Ez+Aditz Lag.+Gal.+ Aditz Nag.	Ez+Aditz lag.+Aditz nagusia		Ezeko Galdea

(1) Ezeko esaldietan, *Ez* hitza bera izaten da ia beti galdegaia.(2) Galdegaia luzea denean, haren tokian ordezeko hitz bat jarri ahal da: *hau, zera, hots, alegia...*

Aditz trinkoaz	Nora doa? BILBORA doa	joan doa ala etorri dator? JOAN doa	ba doa? BA doa
	Bilbora doa? Ez doa BILBORA	(Joan doa ala etorri dator? JOAN ez doa	Ba doa? Ez doa
	BILBORA doa?		Ba doa?

Aditz Konposatuaz	Nora joan da? DONOSTIARA joan da	joan egin da? JOAN egin da	Joan da? JOAN da
	Donostiara joan da? Ez da DONOSTIARA joan	Joan da? EZ da JOAN	
	DONOSTIARA joan da?	JOAN egin da?	
	Ez da DONOSTIARA joan?	Ez da JOAN? (1)	

I	II	III	IV
<i>Izen bat</i> Galde. Aditza "Aita dator gaur menditik"	<i>Aditzaren ekintza</i> Aditz soila-Aditza "Jon etorri dator"	<i>Aditzak adierazten duen</i> <i>baiezkoatasuna edo eze-</i> <i>tza</i> Ba- aditza "egun BA doaz gizonak Donibane Lohitzunera"	Esaldia Baiezkoa (1)
Ez aditza- Galdegaia	Aditz-soila-ez-adi- tza "Ibili ez dabil"	Ez-aditza-deus ez "Gurdia ez dabil"	Ezezkoa (2)
3. galdeg. - aditza "Baka- rrik dator"?	— —	Ba-aditza Jon ba doa?	Galdea (3)
4. Ez-aditza- galdeg "Ez dakar txoria eskuan?	— —	Ez-aditza-deus ez "Euskara ez dakizu?"	Ezezko galdera (4)

(1) Nire eritziz, egun, Gipuzkoan, gehien bat, Iparralde eta Nafarroan gutxiago erabiltzen den "a/" galdeetan, Bizkaian erabiltzen da era hau, baina hurrengo erara:

Etorri da ala ez?

Hemendik sortu da, dirudenez nahiko oraintsu, *etorri al da?*

Bestalde, egun, zenbait idazle *etorri ahal da?*, idazten hasi da. Zergatik?

	I	II	III	IV
	Izen bat	Aditzaren ekintza	Aditzak adierazten duen ekintzaren Baiezkoatasu- edo ezezkotasuna	Esaldia
A d i t z	Galdeg+Aditz Nagusia+ Aditz Lagun- tzailea "Udan bildu izan dugu belarra	Aditz nag.+egin +aditz-laguntzai- lea "Azkenean ez zuten saldu bildo- tsa eta JAN egin zuten"	Deus ez+aditz nagusia +aditz-laguntzailea: "etorri izan da lehen"	Baiezkoa (1)
P e r i f	Ez-aditz la- gun. Galg. aditz-nagu. "Zahatoa ez dut eraman lanera"	Ez+aditz la- guntz.+ aditz- nagusia "Azke- nean ez zuten saldu bildotsa"	Hizketan ↓	Ezezkoa (2)
r a s t i k	Galdeg.+aditz nag.+aditz-la- guntzailea "Leihoan eduki (ahal) duzu lehor- tzen txapela?"	Aditz nagusia+ Agin+al+aditz laguntzailea: "Beldurtu egin suten	Bereizten ↓	Galdea (3)
e r a	Ez+ aditzlag.+ Galdeg+aditz- nag. "Buruan ez zaitu ASTO HORREK jo?"	Ez+aditz lagun. +aditz nagusia: "Bazkal ondoren ez geunke hartu- ko kafetxo bat Ekintza-n?"	Dira gehienbat ↓	Ezezko galdea (4)

GALDEGAIA IZEN BAT DENEAN

Kuadruan azaldu zaizkigun posibilitate guztiak adibideen bidez azaldu nahi ditut:

JON DATOR
gald. aditza
EZ DARABIL AINHOAK
ez. aditz. gald.
JOSEK DARAMA
gal. aditza
EZ DATOR KEPA
ez aditz. gald.

ATERKIN BAT EMAN ZIDAN
gald. aditz aditz
nagus. lagun.
EZ DUTE TXORIRIK EKARRI
ez ad. gald. aditz
lag. nagusia
XOXOAK EROSI DITU
gald. aditz aditz
hag. lagun.
EZ DITU USOAK EKARRI
ez aditz gald. aditz
lagun. nagus.

Aditz soila, esaldia baiezkoa izen bat. Galdegai eta aditzaren arteko lotura ezin puskatuzkoa da. Esaldian elementu gehiago sartu nahi badugu, aurretik edo atzetik sartu beharko ditugu, sekulan ez galdegai eta aditzaren artean.

Aditz soila, esaldi ezezkoa eta galdegaia izen bat.

Aditz soila, esaldia galdeazkoa eta galdegaia izen bat.

Aditz soila, esaldia ezezko galdeazkoa eta galdegaia izen bat.

Aditz konposatua, esaldi baiezkoa eta galdegaia izen bat.

Aditz konposatua, esaldi ezezkoa eta galdegaia izen bat.

Aditz konposatua, esaldi galdeazkoa eta galdegaia izen bat. Aditz konposatua, esaldia ezezko galdeazkoa eta galdegaia izen bat. Aditz konposatua, esaldia ezezko galdeazkoa eta galdegaia izen bat.